

A *bonc* szó eredete és ami körülötte van a japán nyelvtörténet tükrében*

1. Jelen cikkünk célja az, hogy némi adalékul szolgáljon a magyar *bonc* szó ('buddhista pap') és az ezzel azonos eredetű egyéb európai alakváltozatok szócikkeihez. Vizsgálódásait olyan európai nyelvek etimológiai szótáraiban végzi, amelyekben gyökeret eresztett a kérdéses szó – bár nem tartozik a közismert szavak közé. A *bonc* szó vándorszónak vagy esetleg nemzetközi szónak tekinthető (vö. ZSILINSZKY 2004: 477–8) az európai nyelvek szókincsében, és ha eredetéről értekezünk, európai gyökerein át a szülőhazájába kell visszahajóznunk, amely a Távol-Keleten keresendő.

Több mint négy és fél évszázaddal ezelőtt kezdődtek el az első közvetlen érintkezések a japánok és az európaiak között, amikor is portugál kereskedők ér-

* Hálával tartozom egyik lektoromnak, MÁRTONFI ATTILÁNAK, aki felhívta a figyelmemet a helyesírási és egyéb hibákra.

keztek 1543-ban a Tanegashima nevű szigetre, amely Kyūshūtól délre fekszik. A XVI. század közepére már több európai – elsősorban portugál – jezsuita hittérítő is megjelent a szigetországban. Ez volt a kezdete annak is, hogy a japán szókinccs egyes elemei bekerültek az európai nyelvekbe. Bár a portugálokkal való kereskedelem a japán elzárkózási politikának köszönhetően már 1639-ben megszűnt, mégis több portugál eredetű szó került a japánba, mint fordítva, és némelyiküket ma is használják. Japán azon kevés ázsiai országok egyike volt, amelyeket nem tudtak bekebelezni a gyarmattartó európai nagyhatalmak. Az utóbbi másfél évszázadban pedig, amikor maga Japán is a nagyhatalmak „jó tanítványaként” gyarmatosítani törekedett a szomszéd területeket, országokat, számos – zömmel amerikai – angol szó került be a japán nyelvbe, és az ilyen jövevényszavakról tucatnyi tanulmány látott napvilágot (l. pl. LOVEDAY 1996.).

Másfelől pedig, mivel egyes európai országoknak sok gyarmatuk volt Ázsiában és másutt is, szükségszerűen az onnan származó szavak is beáramlottak az európai gyarmatosítók nyelveinek szókészletébe. Az Európán kívüli világból eredő szavak összegyűjtése már régen kezdetét vette, és Európában ilyen glosszárrium elkészítésére is vállalkoztak. Ezzel szemben úgy látszik, hogy csak az utóbbi évtizedekben kezdett megnyilvánulni hasonló érdeklődés fordított irányból, vagyis esetünkben olyan japán eredetű szavak iránt, amelyek jövevényszavakká váltak az idegen – európai – nyelvekben, elsősorban az angolban. Mindenesetre bármelyik irányból közelítünk is meg a kérdést, értelemszerűen ott találkozunk a magyar *bonc* szóval és egyéb európai alakváltozataival, illetve a kérdéses szó japán megfelelőjével.

A viszonylag kevés japán eredetű szó közül a mi szavunk – közvetve és/vagy közvetlenül – vélhetően a legrégebbi időkben került be az európai nyelvek zömének szókinccsébe (portugál, spanyol, olasz: *bonzo*; francia, angol, német: *bonze*; román, cseh: *bonz*; lengyel *bonza* stb.). A modern európai szótárak – amint az alábbiakban látni fogjuk – általában egyetértenek abban, hogy a magyar *bonc* és egyéb európai nyelvekben fellelhető alakváltozatai a portugál *bonzo* szó közvetett vagy közvetlen átvételei. Jelen írásunk így nem kifejezetten a magyar *bonc* szó, hanem leginkább a portugál *bonzo* szó eredetével foglalkozik. A portugál *bonzo* szó európai átvételének folyamatát nyelvenként lenne szükséges górcső alá venni, erre azonban nem vállalkozhatunk. Itt csupán arra teszünk kísérletet, hogy kiderítsük a szó eredeti forrását idevonva a japán nyelvtörténet néhány vonatkozó aspektusát.

Mielőtt erre sort kerítenénk, szólnunk kell röviden a japán szavak átírásáról is. Azzal a problémával szembesülünk ugyanis, hogy általában az etimológiai és egyéb szótárakban – és jelen írásunkban is – a latin betűs írásrendszerrel nem rendelkező nyelvekkel kapcsolatos adatközlésnél át kell írni a régi nyelvmélekekben szereplő olyan szavakat, amelyek tartalmazznak a mai nyelvben nem létező írásjegyeket és azok hangértékét is, miközben az átírási rendszerek elsősorban az adott nyelv jelen állapotának leírására szolgálnak. Anélkül, hogy erre külön kreálnánk egy új átírási és átbetűzési rendszert, jobb híján általában a mai japán nyelv átírása céljából született rendszert, az ún. Hyōjunshiki-t (Standard-rendszert) alkalmazzuk, amely a módosított Hepburn-rendszerként is ismeretes (SEELEY 1991: xi, 205), és amikor ez nem alkalmas vagy nem elégséges, spontán megoldáshoz folyamodunk. Az átírt (transzkribált) japán szavak mellett alkalmasint azok szótagonkénti átbetűzését

(transzliterációját) és magyaros átírását is közöljük. Ami a kínai szavakat illeti, a *pīnyīn* átírást alkalmazzuk, ha nem idézetről van szó.

2. Azzal kezdjük sorainkat, hogy röviden foglalkozunk szónk európai szövegekben való korai előfordulásának kérdésével anélkül, hogy a részletekbe belemenénk. JORGE ALVARES kapitány és kereskedő – aki legfeljebb fél évig tartózkodott Japánban 1546-ban – XAVÉRI FERENC jezsuita misszionárius (1506–1552.) kérésére 1547 decemberében beszámolót készített, amelyben vélhetően először fordul elő a szónk, mégpedig a *bomzes* formában. (A portugál nyelvű írás eredetije ugyan nem maradt ránk, de több másolata is készült, de nyomtatásban első ízben csak a XX. század elején látott napvilágot, l. CALADO 1960: 109–10; KISHINO 1989: 68–70, a mellékletében pedig l. ALVARES iratának faksimiléjét is.) Bár ez az első terjedelmesebb írás Japánról Európában, valószínűleg alig járult hozzá a szó európai elterjedéséhez.

XAVÉRI FERENC, aki 1549 augusztusában érkezett Japánba, és 1551 novemberig tartózkodott ott a hittérítő munkának szentelve magát, több levelet küldött goai jezsuita rendtársainak. A szigetországból küldött, 1549. november 5-én Kagoshimában kelt első leveleinek egyike – egyebek mellett ALVARES beszámolójára is támaszkodván – részletekbe menően ad számot a japánok viselt dolgairól, tulajdonságairól, szokásairól, vallási életéről stb. Időrendileg ez utóbbi a második adat, ahol a szónk előfordul. Valószínű, hogy XAVÉRI FERENC – aki baszk származású volt, és akit 1622-ben szentté avattak – spanyol ajkú írnoknak mondott tollba, így lett spanyol nyelven írásba foglalva az eredeti levél, amelynek két másolata Malakkában készült 1550-ben, a portugál fordítása pedig 1551-ben Cochinban (EFX. 1944–45. 2: 168). A nevezetes 1549-es levél spanyol nyelvű másolatában, amelyet GEORG SCHURHAMMER adott ki, többször találkozunk a *bomzos* és *bonzos* alakokkal (EFX. 1944–45. 2: 188 skk.). Noha így tudomásunk van a spanyol *bonzo* szónak meglehetősen korai előfordulásáról, JOAN COROMINAS spanyol etimológiai szótára szerint a spanyol nyelv a *bonzo* szót valószínűleg portugál közvetítéssel vette át (DCECH. 1980. 1: 621). A levél spanyolul és olaszul már 1552-ben megjelent nyomtatásban (EFX. 1944–45. 2: 177; SCHURHAMMER 1964: 609), a portugál nyelvű változat pedig először csak 1570-ben. (Bár az ezt is tartalmazó portugál kiadvány jelen pillanatban nem hozzáférhető számunkra, rendelkezésünkre áll az 1598-as kiadás [Cartas 1598.], amely magában foglalja az 1570-es kiadványt [CORDIER 1912: 54, 225]. A portugál szöveg azonban, ahol a szónk a *Bonzo[s]* formában bukkan fel, nem egyezik meg teljes mértékben a spanyoléval, hiszen az előbbiből több sor kihagyásra került, vö. pl. EFX. 1944–45. 2: 188; Cartas 1598: 9v.) A levél Európában nyomtatásban is sokszor megjelent különböző nyelveken. Csupán a XVI. századra nézve is 1552-től 1600-ig 35-ször került közlésre (SCHURHAMMER 1964: 609–12; EFX. 1944–45. 2: 166–78. L. még PAGÈS 1869: 1–12; CORDIER 1912: 43–54). A nevezetes levél XAVÉRI FERENC más japán vonatkozású leveleivel együtt a XVI–XVII. században fontos szerepet töltött be az akkori vallási életben, sőt abban is, hogy Európával megismertesse Japánt (KISHINO 1989: 226–41). A XVI. századtól kezdve sokszor láttak napvilágot XAVÉRI FERENC leveleinek latin fordításai is, ahol a latin *bonzius* forma lett használatos. Arra való tekintettel, hogy nemcsak a portu-

gál, hanem a spanyol és az olasz nyelvben is a hímnemű főnevek végződése általában *o*, a portugál *bonzo* alak változatlanul maradhatott a spanyol és olasz fordításban is és vice versa, a francia *bonze* forma pedig könnyen visszavezethető a portugál, spanyol vagy olasz *bonzo*-ra (vö. port. *litro, livro, mundo, aeroplano*; sp. *litro, libro, mundo, aeroplano*; ol. *litro, libro, mondo, aeroplano*; fr. *litre, livre, monde, aéroplane*). Mindenesetre érdemesnek tartanánk nyelvenként utánanézni annak, hogy XAVÉRI FERENCnek és rendtársainak levelei – amelyekben a szónk is előfordul – először mikor kerültek fordításra és kiadásra egy-egy nyelvben, hiszen nincs kizárva, hogy ez a dátum egybeesik a szónk első előfordulásának dátumával egy adott nyelvben.

GEORG SCHURHAMMER, aki kiadta Xavéri Ferenc 1549-es híres levelének spanyol változatát, latinul megjegyzi az ott előforduló *bonzos*¹ szóval kapcsolatban – utalva a GLA.-ra (1: 138) –, hogy „Bonzii, iaponice *bōzu*. A Xaverrio vocabulum in Europam introductum est” (EFX. 1944–45. 2: 188). A *bōzu* írásalakban található kúpos ékezet itt egyenértékű a Hepburn-féle átírási rendszerbeli vízszintes ékezzel. A *bonzo(s)/bonzo(s)* eredeteként a japán *bōzu* 坊主 nem egyetlen jelölt a szótárírodalomban, ahogy a következőkben látni is fogjuk.

3. Most nézzük meg – a teljesség igénye nélkül és lehetőleg az etimológiai nézeteket csoportosítva – az európai nyelvek etimológiai és egyéb szótárait, különös tekintettel arra, hogy milyen szót szerepeltetnek a kérdéses szó végső forrásaként.

A) *bo-zi, bonzi, bonzō/bonzō*. – A „Hobson–Jobson” címet viselő, először 1886-ban megjelent glosszáriummal kezdjük, amely HENRY YULE és A. C. BURNELL közös munkája az indiai eredetű angol szavakról. Ezen azóta is többször kiadásra került és ma is könnyen hozzáférhető alapl mű – amely vélhetően nagy hatással volt és van későbbi szótárakra – nem emeli ki különösebben a portugál *bonzo* szót mint közvetítőt az európai nyelvekben (GCAIW. 1903: 105). A *bonze* szócikkben leszögezi, hogy a szó eredete nem nagyon világos, és nem foglal állást határozottan, noha nagyobb hangsúlyt kap a szó végső eredetének fejtegetése. Azt írván, hogy „The Chinese *Fán-sēng*, ‘a religious person’ is in Japanese *bonzi* or *bonzō*”, a kínai *fā-sze* szóra is hivatkozik, megjegyezve azt, hogy a jelentése „‘Teacher of the Law,’ pron. in Japanese *bo-zi*” (az OED. ezekre az adatokra támaszkodik). Ezenfelül még tovább visszamenve a múltba a végső soron szanszkritra visszavezethetőnek tartott nepáli és tibeti alakokra is utalt. A japán szóként említett *bo-zi*, valamint a *bonzō* variánsaként említett *bonzi* azonosíthatatlan, és a kötőjeles és nem kötőjeles alakok együttes említése zavaró, ha nem a latin betűkkel átírt korabeli formáról van szó. Még ha figyelembe vesszük is a megadott kínai megfelelőket és jelentésüket, azaz a *fán-sēng*-et (‘a religious person’) valamint a *fā-sze*-et (‘Teacher of the Law’), csak találgatni lehet. Fenntartásokkal megemlíjtjük, hogy a *bonzi* alatt a japán *bonshi/bonji* 梵師 (‘pap, indiai pap’; kínai: *fànshī*), a *bonzō* alatt a *bonsō/bonzō* 凡僧 (‘<közönséges> pap’; kínai *fānsēng*) vagy a *bonsō* 梵僧 (‘pap, indiai pap’; kínai *fānsēng*)

¹ „Menos pecados hallo en los seculares, y más obedientes los veo a la razón, de lo que son los que ellos acá tienen por Padres, que ellos llaman *bonzos*, los quales son ynclinados a pecados que natura aborrece, y ellos lo confessan y no lo niegan...” (EFX. 1944–1945. 2: 188).

és a kötőjeles *bo-zi* alatt pedig esetleg a *hōshi* 法師 ('pap'; kínai *fāshī*) volna értendő. Nincs kizárva azonban, hogy a japán *bōzu* szó torzult alakjaival van dolgunk.

Közbevetőleg arról is kell szólnunk, hogy amikor a GCAIW. megjelent, a Hepburn-féle átírási rendszer még születőfélben volt, a kínai *pīnyīn* rendszer pedig a XX. század közepén jött létre. A később Hepburn-rendszerként is ismert átírási mód ugyanis a JAMES CURTIS HEPBURN szerkesztette úttörő japán–angol szótárnak az 1886-os 3. kiadásában került alkalmazásra. Ezt előzte meg az 1867-es 1. és az 1872-es 2. kiadás. A kiváló szótárnak, amely a két további alkalommal átdolgozva jelent meg, mind a három kiadásában a „bonsō” szócikkben a következő olvasható: „ボンサウ 凡僧 n. A common priest; an ignorant priest”, a *bonzō* címszó pedig nem szerepel benne. (A korabeli kiadások és reprintjük mellett ma már rendelkezésünkre áll olyan kiadvány, amely a három kiadás anyagát párhuzamosan közli az összehasonlítás megkönnyítése végett; l. HEPBURN 2000.) A fent említett *bo-zi* és *bonzi* szavaknál megjelenő *zi* betűkép egyébként nincs meg HEPBURN szótárában, de használatos volt például a XVIII. század közepén kibontakozó hollandos átírásban (KIKUZAWA 1931: 103). Ezen szótárnak a 3. kiadása szerint – amely kisebb terjedelmű angol–japán szótárt is tartalmaz – az angol *bonze* japán megfelelői „Bōzu, sō”; a *priest* megfelelői pedig „Bōzu, ōsho (helyesen: oshō – S. T.), jūji, sō, hōshi; saishi. *Shintō* –, kannushi”.

ERNST KLEIN (CEDEL. 1966–67. 1: 186) az angol nyelv etimológiai szótárában a portugál *bonzo* szót egyszerűen az ezzel alakilag – látszólag – egyező japán szóból, a *bonzō*-ból eredezteti: „Bonze, n., a Buddhist priest. – F., fr. Port. *bonzo*, fr. Jap. *bonzō*, 'Buddhist priest', fr. Chin. *fan-seng*, 'religious person'” (Itt a *fr.* a *from* és a *F.* a *French* szó rövidítése). Azonban a japán *bonzō* szó jelentése a megadotttal nem egyezik meg pontosan, ahogy lentebb látni fogjuk. ALAIN REY francia szótára (DHLF. 1992. 1: 246) szerint – amelyre hatással lehetett a GCAIW. – a francia *bonze* szó „attesté en 1579 sous les deux formes *bonzi* et *bonze* est emprunté au portugais *bonzo* (1545), également *bonzus*, *bonzius* en latin médiéval. Le mot portugais est lui-même emprunté au japonais *bonzō* ou *bonzi*. Ces deux mots correspondent au chinois *fan seng* »person religieuse« tandis que le type sans nasale *bo-zi* est issu du chinois *fa-sze* »doctor de la loi«”.

B) *bonsō*. – KÁRL LOKOTSCH (EWEWO 1927: 27) szótára szerint – amely a keleti származású szavakat gyűjtötte össze az európai nyelvekben eredetijüket címszóul feltüntetve – a japán *bonsō* „[Aus chines. *fan-seng* 'religiöse Person, Priester', jetzt meist *ho-šang* gennant] 'Mönch, buddhistischer Priester mit geschorenem Kopfe'. Hieraus eng. *bonze*, frz. *bonze*, dtsch. *Bonze* als Bezeichnung für fanatische Geistliche jeder Religion, dann übertragen 'ein hochtrabender, stolzer Mensch', schließlich 'Fanatiker seiner Überzeugung', z. B. *Partiebonze*”. Ez a *bonsō* szó – az itt megadott jelentésénél fogva – nem lehet azonos azzal, amelyet HEPBURN említ a szótárában ebben a formában, hanem közel áll ahhoz, amelyről a GCAIW tesz említést a *bonzi/bonzō* alakban. Megjegyezzük mellesleg, hogy a kínai *ho-šang* nem más mint *héshàng* 和尚, amelynek japán olvasata *oshō*. A kínai *fànsēng* 梵僧 > japán *bonsō* > portugál *bonzo*-féle származtatás meglehetősen népszerű (l. még DEI. 1968. 1: 560). A WARTBURG névvel fémjelzett hatalmas francia szöveftő szótár szerint, amely szintén a *bonsō* ('buddhistischer priester') ja-

pán szót hozza fel címszóként, ebből *bonzo* lett a portugálban, amelyből a francia *bonze* keletkezett (FEW. 1968: 93). Egy német etimológiai szótár a német *Bonze* szó jelentéséről először a következőt adja meg: „,auf eigene Vorteile bedachter, bourgeoisem Lebenswandel folgender Funktionär von Parteien oder Gewerkschaften’.” És folytatja tovább: „Um 1600 gelangt *Bonze* (anfänglich auch *Bontze*, *Bonzi*, *Bonzier*) als Bezeichnung für den buddhistischen Priester über gleichbed. frz. engl. *bonze*, port. *bonzo* ins Dt. Zugrunde liegt wahrscheinlich jap. *bonsō* ’buddhistischer Mönch oder Priester’, das chin. *fānsēng*, eigentl. ’fremdländischer Mönch’, wiedergibt. Ungeklärt bleibt, ob dieses Wort chin. Ursprungs oder aus einer Sprache Indiens entlehnt ist” (EWD. 1993: 158). Itt is a GCAIW. áttételes hatása érződik. Egy amerikai angol szótár (AHDE. 2000: 210) pedig a szót szintén a japán *bonsō* szóból származtatja, megadva azonban a *bon*-nak ’ordinary’ és a *sō*-nak pedig ’monk’ jelentést. Ez az értelmezés más irányba visz minket, és emlékeztet arra, amit HEPBURN szótárának *bonsō* 凡僧 szócikkénél olvastunk.

Ágas-bogassá teszi a kérdést az a körülmény, hogy a *bonsō* szemantikailag kettőszlik, mert mind a kettő egy bizonyos fajta papot vagy szerzetest jelent japánul: az egyik a *bonsō* 梵僧, a másik pedig *bonsō* 凡僧; a kínaiban pedig még némi ejtésbeli eltérés is van a kettő között (*fānsēng* – *fānsēng*). Figyelembe veendő továbbá, hogy a 凡僧 *bonsō*-nak *bonzō* olvasata is van, ezzel szemben a japán szótárak nem említik a *bonsō* 梵僧 szó *bonzō* olvasatú variánsát (NKDJ. 2000–2. 11: 251), sőt a Muromachi-kori (1338–1573.) szókincs modern szótárában, amelyben a *bonsō*/*bonzō* 凡僧 előfordul, nem szerepel a *bonsō* 梵僧 címszó (JKDJ. 1985–2001. 5: 117, 604; 1. még KKDJ. 1982–99. 5: 353). Úgy tűnik, hogy alakilag a *bonzō* szó jobban szolgálna a portugál *bonzo* forrásául, mint a *bonsō* szó, de egyik sem jöhet számításba nemcsak a szóvégi hosszú magánhangzójuk miatt, hanem szemantikai okoknál fogva sem.

Talán nem teljes a kép, ha említés nélkül hagyjuk azt a tényt, hogy a XVI. századi európai anyagokban a *Bonso* névalak is előfordul, amelyet csupán alaki hasonlóság alapján – tévesen – kapcsolatba lehetne hozni a japán *bonsō* (凡僧 vagy 梵僧) szóval. Az OED.-ban az angol *bonze* szó első előfordulásaként a *Bonsos* forma van feltüntetve, amelyről JUAN GONZÁLEZ MENDOZA (1540–1620.) 1585-ben Rómában megjelent spanyol nyelvű könyvének 1588-as angol fordításában (MENDOZA 1588: 379) történik említés. A „Historia de las cosas notables, ritos y costumbres del Gran Reyno de la China...” címet viselő, kompiláció jellegű könyvét rögtön lefordították más európai nyelvekre is, amely a Kínáról szóló első európai monográfiának is nevezhető, és nagy népszerűségnek örvendett. A spanyol eredetije ugyan nem áll rendelkezésünkre, de ha ott is *Bonsos* forma szerepel, valószínű, hogy ez a *Bonzos* alakváltozata, tekintettel arra, hogy Dél-Spanyolországban ezekben az időkben némelykor az *s-t z*-vel vagy vice versa helyettesítették (PENNY 1991: 89). Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy a spanyol eredetijében a szerző neve *Ioan Gonzales de Mendoza*-ként van feltüntetve, nem kizárt, hogy szónk a *Bonços* formában szerepelt. Ez utóbbi alakkal BERNARDINO AVILA GIRÓN spanyol kereskedőnek a „Relación del Reino de Nippon a que llaman corruptamente Jappon” című munkájában is találkozunk. GIRÓN, aki a XVI. század végétől körülbelül két évtizeden át tartózkodott Nagasakiban kisebb-nagyobb megszakításokkal, a nevezetes

öt templom együttesének nevét, a japán *Gozan*-t (a Vocablarióban *Gosan*) valamint a spanyol *razón* szót az egyik korabeli másolatban *Gonzan*-nak illetve *razon*-nak, a másokban pedig *Gončan*-nak illetve *rraçon*-nak írja, sőt az utóbbi másolatban a *Çamuray* is és a *Zamuray* is ('szamuráj') felbukkan (DOI 1982: 278–82). Ez érthető, mivel a spanyol *ç* és *z* hangértéke a XVI. században már azonossá vált az előbbi javára (PENNY 1991: 87–8). Szükséges lenne mindenesetre tovább nyomozni MENDOZA, GIRÓN és spanyol kortársai nyelvezete és az általuk használt források után.

C) *bózu*, *bōzu*. – SEBASTIÃO RODOLFO DALGADO az ázsiai eredetű portugál szavak szótárában – amely 1919-ben látott napvilágot – a portugál *bonzo* szó ('Nome do religioso budista no Japão e na China') eredetének nepáli s tibeti vonatkozásaira nézve tulajdonképpen ugyanazt ismétli, mint a fenti GCAIW. Az viszont kiemelendő, hogy a *bonzo* szó most a japán *bózu* szóra van vonatkoztatva, sőt ebből kifejezetten származtatva, bár ismét a GCAIW.-féle kínai adatokat is felhossa: „O vocábulo é de origem japónica, *bózu*, correspondente ao chinês *fan-seng*, »pessoa religiosa«, ou *fã-sze*, »mestre da lei«. Megjegyzi ugyanakkor azt is, hogy „O jap. *bonsō* quiere dizer »religioso ordinário ou ignorante«, amit már HEPBURN szótárában is olvastunk. Az itt említett két japán szóban használt (ékes és vízszintes) mellékjelek ugyan nem egységeseek, de minden bizonnyal azonos funkciójuk van, azaz mindkettő az *-o* magú nyújtóhang (*chōon*) jeléül szolgál, ami miatt azonban rögtön bizalmatlanság támad az adatközlési módot illetően. Lábjegyzetben DALGADO hivatkozik az A. R. GONÇÁLVEZ VIANA „Palestras filológicas” című munkájában szereplő formákra („*bóuzu* ou *bónzu*”), mégpedig hibásan „*bónzu* ou *bónyu*”-ként idézván, és ugyanakkor VIANA nézetével szemben, miszerint a portugál *bonzo* és *biombo* formák közvetlenül származnak a japán nyelvjárásos *bónzu* és *biómbu* alakokból, azt írja, hogy nem ismeretesek hasonló japán formák, és a nazális alak a portugálok ajkán fejlődött ki (GLA. 1919. 1: 138; 2: Errata; 1. még DHLP. 2001: 488). VIANA nézete a hivatkozott könyvében (DALGADO e könyv 1910-es 1. kiadására támaszkodott, amely számunkra nem férhető hozzá, ezért a 2. kiadást használtuk: VIANA 1931: 172) alig kerül bemutatásra, hanem egy másik munkájában olvasható: „Os nossos dicionários e os alheios dão como étimo a esta voz peregrina a forma japonesa *bozu*; mas a verdadeira escrita seria então *bōuzu*, dando-se ao *ou* o valor que tem em português. Não é desta forma, porém, que o vocábulo foi tirado, mas sim de outra dialectal, *bónzu*, o que explica a vogal que adquiriu em português. É frequente esta adjunção de *n* às consoantes sonoras entre vogais, em certos dialectos da língua do Japão... O mesmo acontece ao vocábulo *biombo*, em japonês *biōbu*, ou *biómbu*”. (VIANA 1906: 160–1. Bár VIANA ezen könyve számunkra hozzáférhetetlen, ebből TAI WHAN KIM [1980: 90–1] írása idézi a vonatkozó részt [1. még DELP. 1956. 1: 389], így ebből ollóztuk ki most. JOAN COROMINAS [DCECH. 1980–91. 1: 587, 621] spanyol etimológiai szótára szerint, amely DALGADO munkájára hivatkozik: „BONZO, tomado del japonés *bózu* íd. , seguramente por conducto del port. *bonzo*”). Bár tisztában kellene lennünk a VIANA által alkalmazott segédjelek használatának mikéntjével, fontos megjegyeznünk, hogy a szónk eredetével kapcsolatban a portugál nyelvész a XX. század elején felhozta a japán *bōzu* szót, mégpedig más betűképben. (A kérdéses két szó HEPBURN szótárának 1886-os 3. ki-

adásában és a Hepburn-féle átírásban ugyanis a *bōzu* [坊主 'A bonze or Bud. priest; one whose head is shaven; a servant in a daimyō's house'], valamint a *byōbu* [屏風 'A folding screen'] formát veszi fel.)

KARL KÖNIG (ÜWF. 1939: 32) a francia *bonze* szó francia anyagokban való előfordulásait időrendben felsorolja, s köztük az első az 1570-es *bonzi* és *bonze* forma, amelyeket a japán *bōzu* szóból eredeztet, hivatkozván a HEPBURN-szótár 3. kiadására – amely szófejtéssel nem foglalkozik –, de közvetítő nyelvről nem szól. Az olasz nyelv etimológiai szótára, amelyet MANILO CORTELAZZO és PAOLO ZOLLI állított össze (DELI. 1979. 1: 155), az olasz enciklopédiában megjelent G. VACCA cikkére való hivatkozással azt írja, hogy a különféle nézetek közül a legvalószínűbb az, hogy a szó végső soron a japán *bōshu*, *bōzu* szóra megy vissza: „Più probabile sembra *bōshu*, *bōzu* (dal cinese *fang-chu*) che indica il superiore (*chu*) di un monastero buddista (*fang*)” (VACCA 1930: 440). A következő két – francia és német – szótár pedig a francia, illetve német *bonze* szó végső forrásául a japán *bōzu* szót említi, sőt a portugál *bonzo* szóról is történik említés közvetítő formaként. Az ismert francia nagyszótár, „Le Grand Robert” (GRLF. 2001. 1: 1538) szerint ugyanis „–1570; du jap. *bōzu* «prêtre bouddhique», par l’intermédiaire du port. *bonzo*”. A FRIEDRICH KLUGE (EWDS. 1989: 97) nevével fémjelzett, már sok kiadást megért német etimológiai szótár 22. kiadásában pedig a következőt olvassuk: „Im 18. Jh. entlehnt aus gleichbedeutende frz. *bonze*, dieses aus port. *bonzo* (dass.), aus jap. *bōzu* n. 'Priester'”, holott az 1963-as 19. kiadás (EWDS. 1963: 91) még a *bonsō* szóval hozza kapcsolatba.

Az angol nyelv japánok által szerkesztett etimológiai szótára viszont nem biztos az angol *bonze* szó végső forrásának kérdésében, hiszen a forrásaként a francia *bonze* valamint a portugál *bonzo* szót említi, és ezután az áll: „← ? Jpn. *bōzu* (坊主) ← Chin. *fan-sêng* (梵僧)” (KDEE. 1997: 142; l. még KNEJD. 2002: 288). Hangtanilag és szemantikailag mindenképpen képtelenség a japán *bōzu*-t a kínai „*fan-sêng*”-ből származtatni. Az angol nyelvben fellelhető japán jövevényszavak szótára szerint a *bonze* „probably, < French *bonze* < Portuguese *bonzo* < Japanese *bōzu* Buddhist priest” (EVANS 1997: 17). Az idegen nyelvekbe átkerült japán szavak kislexikonában – amely mindössze 50 szócikket közöl, mégpedig általában az angol nyelvet kiindulópontul véve, és többnyire nem nyelvészeti, hanem művelődéstörténeti megközelítéssel íródott – a „ぼうず [坊主 *bonze*]” szócikk (COLCUTT 1999.) az angol szó eredetkérdése iránt közömbös, bár a cím jelzi a japán *bōzu*-ból való származását. Hogy az innen való eredeztetés meggyőző legyen, bővebb magyarázatra lenne szükség, különösen a *bōzu* és *bonzo* között fennálló alaki távolságra nézve – bár nem lehet feltétlen feladata az a hasonló szótáraknak.

D) *bōzu* ~ *bonsō*. – A fentiekből látható, hogy a szótárak nem vélekednek egységesen a portugál, spanyol és olasz *bonzo*, a francia, német és angol *bonze* stb. elsődleges forrását illetően. TAI WHAN KIM, aki 1980-ban rövid cikket írt a portugál *bonzo* eredetéről, ezt a *bōzu* szóból eredeztette, anélkül, hogy belement volna a japán nyelvtörténet rá vonatkozó részleteibe. Ugyanakkor nem zárta ki azt a lehetőséget sem, hogy az első európai utazók és keresztény hittérítők nem tudtak könnyen különbséget tenni a szemantikailag és fonetikailag is hasonló két japán szó között, azaz a *bonsō* és a *bōzu* között, következésképpen összekeverték, s így érkezett Eu-

rópába zavaros formában (Kim 1980: 92–3. KIM írásában sajnos néha sajtóhibák vannak, vagy kihagyásra kerültek mellékjelek, így a kiigazodás kis nehézséggel jár). Úgy véljük és hangsúlyozzuk, hogy ez a keveredés nem annak idején, hanem leginkább a modern szótáirodalomban történt meg.

Vannak olyan szótárak tudniillik, amelyek a japán *bōzu* szóval a *bonsō*-t hozzák kapcsolatba, összekötve az utóbbit a portugál *bonzo* szóval, ami által csökkenni látszik a japán *bōzu* és a portugál *bonzo* között fennálló formabeli eltérés. A francia nagyszótár, a Trésor (TLF. 1971–94. 4: 688) szerint a francia *bonze* szó a portugál *bonzo* szó kölcsönzése, és ez pedig „empr. au japonais *bōzu* par l’intermédiaire d’une var. dial. *bonsō*”. Ezen etimológiával kapcsolatban hivatkozik a már említett GLA.-re, DELP.-re, FEW.-re stb. Az, hogy a „*bōzu*” japán szó egy nyelvjárási alakváltozatának, a *bonsō*-nak közvetítésével került volna a portugálba, nem helytálló, és az imént említett legújabb kori összekeveredés példája. Egy portugál etimológiai szótár is hasonlóképpen jár el, azzal a különbséggel, hogy a „*bōzu*” és a *bonsō* között a jelentésbeli eltérést megjegyzi, és nem tartja az utóbbit az előbbi nyelvjárási változatának, de mégis az utóbbi áthatásával magyarázza a portugál *bonzo* szó alakjának létrejöttét (DENF. 1986: 118), ami TAI WHAN KIM véleményére emlékeztet: „**bonzo** sm. ’sacerdote budista’ | 1554, *bonze* 1548, *bōzo* 1578 *bouzo* 1578 etc. | Do jap. *bōzu* ’religioso budista’, com provável interferência de *bonsō* ’religioso ordinário ou ignorante’”. Ez a két, francia és portugál szótár sem alkalmazza az egységes átírást, illetve a segédjeleket (*bōzu* – *bonsō*), ami többek között DALGADO 1919-es szótárára való támaszkodásukat mutatja. Még egy érdekes és zavaros példára utalunk. A *bonze* angol szóval kapcsolatban GARLAND CANNON (1996: 100) munkájában – amely összegyűjtötte az angol szókincsbe bekerült japán eredetű szavakat – a következőt olvassuk: „The earliest European form is Xavier’s L pl. *Bonzii* (1552), but the E. form is < F *bonze* (1570) < Pg *bonzo* < J *bonsō* (now *bōzu*) ordinary priest < MChin = Chin *fán-sēng*, ult. < Skt” (l. még GATENBY 1931: 509–10). Nem világos, hogy a „Pg *bonzo* < J *bonsō* (now *bōzu*)” kitétel hogyan értelmezendő. Nemcsak a portugál *bonzo*-nak a japán *bonsō*-ból való származtatása, hanem a *bonsō* és *bōzu* között fennálló többrendbeli eltérés is magyarázatra szorul.

4. Vegyük szemügyre ezek után közelebről azt a kérdést, hogy egyrészt a portugál *bonzo* szó milyen japán szóznak a megfelelője, másrészt ez milyen jelentéssel rendelkezett, és eltér-e a maiétól.

Nem áll módunkban a régi dokumentumok sokaságát megvizsgálni, de úgy véljük, hogy egyetlen egy korabeli dokumentumnak, egy XVII. század eleji kiadványnak csupán a lapozgatása is elegendő lesz ahhoz, hogy egyértelmű választ kapassunk a kérdésre. Egy japán–portugál szótárról van szó, amelyet a Japánban tevékenykedő portugál hittérítők állítottak össze a japánok közreműködésével. Ezt az 1603-ban napvilágot látott monumentális szótárt – beleértve az 1604-es „Svpplemento”-ját is – a következőkben röviden Vocabulario-nak hívjuk. (Ismeretes, hogy ebből a műből mindössze 4 példány maradt ránk. Az egyik, amely Párizsban van, nem tartalmazza a Svpplementót, a többi három példány pedig, amely Oxfordban, Evorában és Manilában van, ezt is magában foglalja. A Vocablariót, amely több mint harmincezer címszót tartalmaz, és a japán nyelvtörténet kutatói számára kin-

cesebányát kínál, 1960 óta többször is kiadták faksimilében, így ma már könnyen hozzáférhető. Az 1960-as faksimile nyomdatechnikailag nem kifogástalan, ezért a Bodleian Library-ban őrzött példány 1973-as faksimilejére támaszkodunk, amely KAMEI TAKASHI rövid kommentárjával van ellátva: *Vocabulario 1603–1604*. Nagy segítséget nyújt a *Vocabulario* japán fordítása, amelyhez még hasznos útmutatót is fűztek: HNPJ. 1980. A szótár részletes és alapos elemzése MORITA TAKESHI tollából olvasható külön kötetben: MORITA 1993. A *Vocabulario* japán címszavai antikva latin betűkkel vannak átírva, és azután a szócikkben néha először japánul – szintén álló latin betűs átírásban –, de gyakrabban csak portugálul következik magyarázat kurzív betűkkel, és esetleg ezt követik a japán nyelvű kifejezések, példamondatok antikva betűkkel és majd portugál nyelvű fordításuk vagy magyarázatuk kurzív betűkkel. A szótár első részében az antikva betűs japán nyelvű részben előforduló portugál szavak dőlt betűsek, a kurzív betűs portugál nyelvű részben szereplő japán szavak pedig antikva betűsek, de körülbelül a F valamint G betűvel kezdődő címszavak tájától kezdve az a jelenség figyelhető meg, hogy ez a betűtípusbeli különbségtétel megszűnik, és egységesen az előbbi rész álló, az utóbbi rész pedig dőlt betűs lett. L. HNPJ. 1980: 16.)

A továbbiakban a teljesség igénye nélkül felsorolunk nyelvi adatokat mindegyikről a *Vocabulario*ból, és amikor ezek a *Svpplementó*ból valók, akkor ezt néhány eset kivételével külön nem jelezzük. Először lássuk, hogy milyen szöveggörnyezetben fordult elő az akkoriban úgymond japano-portugálnak nevezhető *bonzo* szó. Másodszer felhozunk olyan címszavakat, amelyek magukban foglalják a 'pap, szerzetes' jelentésű *Sô* szócskát, és megnézzük, hogy szónk milyen japán, illetve portugál szónak, szavaknak felelt meg. Harmadszor pedig megvizsgáljuk azt, hogy ezek a japán és a portugál szavak miként viszonyulnak egymáshoz. Mindezek után levonjuk a következtetést, hogy a *Bonzo* szó szemantikailag és alaktanilag mely japán szóhoz áll a legközelebb a *Vocabulario*ban.

A) Japano-portugál *Bonzo* ~ *Bôzo*. – A *Vocabulario* portugál nyelvű magyarázataiban számtalanszor találkozunk a *Bonzo* szóval, amely általában nagybetűvel kezdődik. (L. pl. a következő címszavakat: *Chôrô*, *Cuyô*, *Cuyôji*, *Dôjucu*, *Fijiri*, *Firaqi*, *Gacutô*, *Giqiô*, *Giqiôja*, *Ienrin*, *Ienzô*, *Ii-in*, *Iiqe*, *Nagasodeno mi*, *Nanigaxi*, *Nhûgiô*, *Qesa*, *Qessai*, *Qetmiacu*, *Qiappu*, *Quanju*, *Riôxa*, *Rôsô*, *Rôuoxô*, *Saica*, *Saiji*, *Saimin*, *Saitai*, *Sanbô*, *Sôdô*, *Sôjô*, *Soqen*, *Sôrinzô*, *Tenqe*, *Tera*, *Tôdô*, *Toqi*, *Toqiriô*, *Tôzan*, *Vasô*, *Vchinaraxi*, *Vmaregauari*, *Xano coromo*, *Xaqe*, *Xasô*, *Xedofizô*, *Xessô*, *Xexu*, *Xexxô*, *Xidômai*, *Xinrei*, *Xucubô*, *Xugiô*, *Xuso*, *Xuxxe*, *Xuzô*, *Yefat*, *Yegue*, *Yeghesô*, *Zagu*, *Zasu*, *Zocufit*, *Zôsu*; a *Svpplementó*ból: *Acadana*, *Cujigoxinbô*, *NHofôdô*, *Qei*, *Quanxu*, *Ransô*, *Sango*, *Sanye*, *Sôron*, *Xôdô* stb.; a kisbetűvel kezdődő *bonzo* az *Acadana* szócikkében.) Megfigyelhető az is, hogy a *Bonzo* mellett a *Bôzo* forma is előfordul. (L. pl. a következő címszavakat: *Bicô*, *Bôgô*, *Bôgiû*, *Bôja*, *Cada*, *Côsô*, *Fatqen*, *Fôxi*, *Guacqi*, *Iôji*, *Rôsô*, *Sôdô*, *Soja*, *Sumizome*, *Tocco*, *Xami*, *Xamon*, *Xengue*, *Xônin*, *Xuso* stb.) A *Sôdô* szócikkében a *bôzos* is és a *Bonzos* is szerepel a portugál nyelvű magyarázatban, a *Xuso* pedig címszóként kétszer szerepel egymás mellett eltérő jelentéssel, és az egyik szócikkben a *Bonzos*, a másikban pedig a *Bôzos* forma fordul elő. Hasonlóképpen a *Rôsô*

szócikkében a *Bōzo*, és az ezt követő *Rōsō* szócikkében pedig a *Bonzo* forma van használatban.

A ~ (tilde) mellékjellel ellátott japán szavak címszavakként ritkán (l. például *Guētō*, *Guētē*, *Xēguen* stb.), a japán nyelvű (latin betűs) kifejezésekben, példamondatokban pedig néha-néha felbukkannak. (A következő címszavak, amikor szócikkük japán nyelvű példamondataiban ismét szerepelnek, más betűképpen jelennek meg, melyeket szintén közölünk: *Fēji* ~ *fenji*; *Fenqi* ~ *fēqi*, *Gongo* ~ *Gōgo(uo)*, *Fenben* ~ *Fēbē*, *Mondō* ~ *mondō(ni)*/*Mōdō(ni)*, *Yemon* ~ *Yemō* [*uo.*]. Szintén a japán nyelvű részekben pl. *Iēxa[no]*, *mōdō quānin[ga]*, *tēchi[uo]*, *Tē[ni]*, *Tēnē*, *Xequē[no]* stb. – l. a *Cōxa*, *Sōron*, *Tçuifucu*, *Tçucuri*, *Auogui*, *Tenxei*, *Majiuari* stb. címszavak szócikkét – formák figyelhetők meg, amelyek címszóként *Ienxa*, *Mondō*, *Quannin*, *Tenchi*, *Ten*, *Tennen*, *Xeqen* alakban vannak felvéve.) Ez a jelenség nem magyarázható azzal a ténnyel, hogy a szótár összeállításában több tollforgató vett részt, és így írásmódban is némi eltérés mutatkozik. Bár az orrhangban gazdag portugál nyelv a tildét használja ennek jelölésére (az *a*, az *o*, és esetleg az *u* felett is), esetünkben egyértelmű, hogy az *ã*, *ẽ*, *õ*, *ũ* egyenértékű az *an*, *en*, *on*, *un* írásmóddal a japán szavak átírásakor (HASHIMOTO 1961: 225–6), és az is megjegyzendő, hogy a tildének nyomdatechnikailag helymegtakarítási funkciója volt (NEGISHI 2002: 97–100). Nyilvánvaló, hogy a *Bōzo* és a *Bonzo* szavak között sem kiejtésbeli, sem pedig jelentésbeli különbség nem volt, és ezt a kettőt váltakozva használták, noha az utóbbi alak gyakrabban fordult elő.

Azok a japán szavak, amelyek idegen, portugál nyelvű szövegekbe beiktatódva fordulnak elő, témánk szempontjából fontosabbak lehetnek, mint azok a szavak – mint például a *Vocablario* címszavai –, amelyeket bizonyos szabály szerint latin betűkkel átírtak, hiszen az előbbieken – amelyeket szórványnak is nevezhetünk – az adott idegen nyelvben való jövevénytől való válásának folyamata tükröződhet. Más japán szavak is gyakran felbukkannak a *Vocablario* portugál nyelvű részeiben, mint például *Buppō*, *Cami*, *Catana*, *Cha*, *Cōdocu*, *Dairi*, *Fotoque*, *Fune*, *Ienxū*, *Sacana*, *Tatami*, *Tera*, *Tono*, *Xaca* stb. Ez nem azt jelenti feltétlenül, hogy a szótárban ezeket a japán szavakat már portugál szóként kezelték, bár bizonyos, hogy a jezsuita hittérítők jól ismerhették. Azzal, hogy egy-egy japán szó a portugál nyelvű részben általában nagybetűvel kezdődött, valószínűleg azt jelezték, hogy egy idegen – japán – szóval állunk szemben. Közülük olyan japán szó, amely az elportugálósodás jellegzetes jegyét is magában hordozza, ritkaságszámba megy. Az egyik legjellegzetesebb példa a *Qimono* ('kimonó') szó, amely ugyan ebben a formában szerepel címszóként a *Vocablarióban*, de a portugál nyelvű részekben a maival azonos *Quimono* forma mellett más betűképekben is mutatkozik meg: *qimão*, *Quimão*; *Qimoens*, *Quimoens*, *qimõis*, *quimoês*, *Quimões*. (L. a következő címszavak szócikkét: *Yoruno mono*, *Catamayedare*, *Coxiaqe*, *Vchichigaye*, *Furisode*, *Vaqaqenosode*, *Cataita*, *Canoco*, *Vguisuno sode*; KUMAZAWA 1972: 163.) A japán *kimono* szó *-ão* végződésű portugál hímnemű főnévvé vált, bár a szabályos többesszámú alakja, a *quimões* mellett (vö.: a portugál *botão* [> japán *botan* 'gomb'] többese *botões*) más formákban is előfordul. Egy másik példa éppen maga a *Bonzo* szó is. Említésre méltó, hogy a *Cobõxi* szócikkében az áll: „*Bonzinho*, ou *Menino rapado*”. A *Bonzinho* bizonyára a *Bonzo*-nak a portugál *-inho* kicsinyítő képzővel

ellátott alakja (KUMAZAWA 1972: 161). Még ha a szótár használói esetleg nem értették is a portugál nyelvű magyarázatba beiktatott japán szavakat, ezeket a címszavaknál megkereshették, ahol bővebb információt szerezhettek róluk. A Vocablarióban azonban se a *Bonzo* ~ *Bōzo*, se a *Bonzinho*, sem pedig a *Quimão/Quimão* nem szerepel japán címszóként, ami arra utal, hogy ezek a szavak majdnem jövevényszóvá váltak annak idején a portugál jezsuiták nyelvében. A *biombo* ('spanyolfal'), amely a mai portugálban is él, ebben a formában nem szerepel a Vocablarióban, hanem a címszóban *Biōbu*, és a portugál nyelvű részekben pedig emellett a *Biobus*, *Beōbus*, *Beobos* stb. formák bukannak fel, egyszer pedig a *beōbosinho* alakkal (*Tçuitachi xōji* szócikkében) is találkozunk (KUMAZAWA 1972: 116, 160).

Bár a portugál *bonzo* szó jelentése eredetileg is '(buddhista) pap' volt, a japánban nincs ilyen latin betűkkel rögzítendő és ugyanakkor ilyen jelentéssel rendelkező szó. Ha azonban tovább lapozgatjuk a Vocablariót, a szóban forgó japán jövevényszónak az eredetije a portugálban egyértelműen kiviláglik.

B) Japano-portugál *Bonzo* ~ *Bōzo* = portugál 'religioso'; japán 'Sō, Fijiri' (*sō, hijiri*). – Most néhány olyan címszót idézünk szócikkükkel együtt a Vocablarióból, amelyek mind valamiféle papot vagy szerzetest jelölnek – abból az elgondolásból, hogy ott találkozhatunk a szóknak japán és portugál megfelelőivel: „Cōsō. Tacaqi fijiri. Bōzo *honrado de dignidade*.”; „Giūsō. Sumi fijiri. *Bonzos que residem em algum moesteiro*.”; „Guaisō. Focano sō. *Bonzo estrangeiro, ou forasteiro*.”; „Ienzō. i, Ienxūno sō. *Religioso, ou Bonzo da seita dos Ienxūs*.” (i = idest 'azaz'); „Nhacusō. Vacaisō. *Bonzo, ou Religioso mancebo*.”; „Rōsō. Voita fijiri. *Religioso, ou Bōzo velho*.”; „Xasō. Yaxirono fijiri. *Bonzo que afixte na ermida dos Camis*.”; „Xuzō. Moromorono sō. *Todos os religiosos, ou Bonzos*.”; „Ransō. Midareta sō. *Bonzo de ruim vida*”; „Nōsō. *Bonzo letrado, ou sabio*”; „Sanzō. Yamano sō. *Bonzos que morão nos montes*”. (Még több hasonló szerkezetű szót is felhozhatunk a Vocablarióból: *Acusō, Bansō, Bisō, Cōsō, Daisō, Feisō, Finsō, Ginzō, Giūsō, Guaisō, Gusō, Iisō, Isō, Meisō, Nhacusō, Nōsō, Qeōsō, Qiacusō, Qisō, Ransō, Reosō/Riosō, Rōsō, Vasō, Xasō, Xeisō, Xessō, Xisō, Xosō, Yasō, Yeguesō; Bonzō, Cozō, Fensanzō, Ginzō, Ienzō, Sanzō, Sōrinzō, Xedofizō, Xenxō* [*Xenzō* elírása lehet], *Xuzō* stb.; HNPJGS. 1998: 30–2.)

Ezek a *-sō/-zō* (= *-sō/-zō*) 僧 utótagú közsavak, amelyek többnyire ritkán voltak használatosak a buddhizmus világán kívül, mind valamiféle (buddhista) pap vagy szerzetes jelölésére szolgálnak, azok különféle rangjaira, szektáira, korára, tulajdonságaira, jellemvonásaira s a többire vonatkozó különbségtétellel. Nem meglepő, hogy a keresztény hittérítők nagy figyelemmel kísérték a japán vallási élet mikéntjét, és szótárukba felvették címszóként a vetélytársaikra vonatkozó szavakat. Az idézett szócikkekből kézenfekvően következik, hogy itt a 'pap, szerzetes' jelentésű *-sō/-zō* japán szinonimája vagy rokonértelmű szava a *Fijiri*, portugál megfelelője pedig „*religioso* ou *Bonzo*” (l. még „Rōsō. i, Sōno coromo. *Vestido, ou habito de Bonzo*”; „Xamon. *Bōzos, ou religiosos*”). A *Fijiri* pedig szócikke szerint „*Bonzos principaes que tem algũa dignidade ou outros ordinarios*.” Még a következő címszavakra is hivatkozhatunk, amelyek szintén a 'pap, szerzetes' jelentéssel rendelkező *Sō*-val kezdődnek: „Sō. Fijiri. *Bonzo*.”; „Sōjō. *Certa dignidade de*

Bonzos”; „Sôron. Xucqeno mōdō. *Disputa de Bonzos.*”; „Sôto. *Bonzos.*”; „Sôvaqi. *O que entra em auto por figura de Bonzo*”; „Sôxu. i. Bōzutachi. *Bonzos*”.

A portugál *Bonzo* ugyan látszólag eléggé hasonló íráskép tekintetében a *-sô/-zō* végződésű szavak között említett japán *Bonzō* szóra (l. fentebb), de mivel ennek jelentése a Vocablario szerint „Curai naqi iyaxiqi sô. *Religioso commum, & sem dignidade*” (= „religieux ou bonze ordinaire, c.-à-d. qui n’est pas élevé en dignité” a Vocablario francia fordításában a *Bonzō* címszónál [DJF. 1868: 61]), azaz 凡僧, szemantikailag nem illik össze, sőt közelebről hangtanilag sem a portugál *bonzo*-val. Ezzel szemben, amikor NISHIMURA RYŪSEI (2004: 18–20) – aki bizonyára a fentebb említett GCAIW.-féle etimologizálás hatása alá került – az OED. *bonze* szócikéről értekezik, a Vocablario *Bonzō* szócikére való hivatkozáskor a kúpos ékezet nélküli *bonzo* szóalakot használja, és zavarosan úgy fogalmaz, hogy az OED. 1. kiadásában említett *bonze*-k rang nélküli és közönséges papok voltak. Az angol *bonze*-nek véleményünk szerint semmi köze sincsen etimológiailag a XVII. században adatolt latin betűs japán *Bonzō* szóhoz.

C) Japano-portugál *Bonzo* ~ *Bōzo* = japán *Bōzu*, *Sô*, *Fijiri* = portugál ’religioso’, ’rapado’. – Azt, hogy a *Sô* szónak milyen rokon értelmű megfelelői voltak annak idején, a következő, a második szótagban *-sô* szót magában foglaló címszavakból s azok szócikéből tudhatjuk meg: „Acusô. Axij bōzu. *Ruim religioso.*”; „Finsô. Madoxij fijiri. 1, Binbôna bōzu. *Religioso pobre.*” (l = *vel* ’vagy’). (A *Finsô*, amikor egy másik szócikkben szerepel, a portugál fordítása „*Bōzo pobre*”, l. a *Casane jōyō* szócikkét. Itt a *Bōzo* a *Bōzo* sajtóhibája vagy elírása lehet, és a hiba a következő szócikkek portugál nyelvű részeiben is felbukkan: *Butçuji*, *Bōriō*, *Casane jōyō*, *Cōya fijiri* stb.) A *Sô* japán rokonértelmű szava így nemcsak *Fijiri*, hanem *Bōzu* is, portugál megfelelője pedig ’religioso’. A *Bōzu* szócikke szerint pedig „*Bōzu. Bōno nuxi. Religioso que tem sella propria, ou ermida. Item, Quarquer religioso, ou rapado*” (= „religieux qui a une cellule ou un ermitage pour lui seul. || Tout religieux ou homme rasé” a Vocablario francia fordítása szerint; l. DJF. 1868: 70). Tehát a *Bōzu* szónak két jelentését adja meg portugálul a Vocablario, amely általában a második jelentésében (’*Quarquer religioso, ou rapado*’) használja ezt a szót a címszavakhoz fűzött japán nyelvű magyarázatokban. L. még a következő címszavakat és szócikküket is: „*Riōxa. Iyeiye. i, Bōzuno iye. Casa, ou cubiculo de Bonzo*”; „*Sôxu. i, Bōzutachi. Bonzos*”; „*Bōja. Bōzono iye. Casa do Bōzo, ou erminade particular*” (a *Bōzono* a *Bōzuno* elírása vagy sajtóhibája lehet; l. még a *Quacqi* szócikkét is). Ezekből egyben az is kiderül, hogy a japán *Bōzu* szó szemantikailag nemcsak a portugál ’religioso’-nak és ’rapado’-nak (’kopaszra nyírt [fej/ember]’ = szerzetes. L. még: „*Fōxi. Rapado, ou Bōzo.* ¶ *Fōxini naru. Fazerse Bōzo, ou rapado*”), hanem a ’*Bonzo* ~ *Bōzo*’-nak is megfelel. Ezt erősíti az a körülmény, hogy a *Bōzo* (l. fentebb) valamint a *Bōzu* (l. a következő szócikkeket: *Angō*, *Anju* stb.) formák is felbukkannak a portugál nyelvű magyarázó részekben – nagyjából a *C*-vel kezdődő címszavakig bezárólag –, ahol leginkább a *Bōzo* (~ *Bonzo*) forma lett volna használható (a *Bōzu* a japán szó szabályos átírása, a *Bōzo* pedig a japán és portugál formák köztes alakjának tekinthető, így sajtóhibára vagy elírásra gondolhatunk).

(Folytatjuk.)